

دانشگاه مذاهب اسلامی الگویی برای وحدت بین مسلمین و برون‌رفت از بحران‌های کنونی جهان اسلام

دانشگاه مذاهب اسلامی الگویی برای وحدت بین مسلمین

و برون‌رفت از بحران‌های کنونی جهان اسلام

علی امینی - ایوب شافعی پور

چکیده

هدف این پژوهش تبیین نقش دانشگاه مذاهب اسلامی در وحدت بین مسلمانان و برون‌رفت از برخی بحران‌های کنونی جهان اسلام است. روش پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و زمینه‌یابی است. دانشگاه مذاهب اسلامی یکی از مراکز آموزشی جهان اسلام با هدف تقریب و وحدت اسلامی است که با ایجاد سرفصل‌های تقریبی و مقارن و جذب دانشجویان و اساتید شیعه و اهل سنت از داخل و خارج ایران، ایجاد انجمن‌ها و تشکل‌های دانشجویی، چاپ نشریات مقارن در علوم اسلامی، اعطای مجوز نشریات برای دانشجویان مذاهب اهل سنت، برگزاری همایش‌های بین‌المللی و به طور کلی از طریق آموزش، پژوهش و فرهنگ، سعی در تقریب و وحدت

بین مسلمانان جهان اسلام و ایجاد راه‌حل‌هایی برای خروج از برخی بحران‌های جهان اسلام، به عنوان یکی از مراکز بین‌المللی در جهان اسلام را داشته است.

کلیدواژگان: دانشگاه مذاهب اسلامی، وحدت، تقریب، بحران، جهان اسلام، راه‌کارها.

مقدمه

در شرایطی که جهان اسلام امروزه با مشکلات عدیده‌ای در حوزه‌های مختلف روبه‌رو است و در چنین روزگاری که جهان اسلام آماج حملات بی‌رحمانه دشمنان خود قرار گرفته، وحدت و همدلی فرزندان امت می‌تواند گره‌گشای بسیاری از مشکلات و چالش‌ها باشد. مسئله وحدت اسلامی و تقریب مذاهب از دیرباز مورد توجه علما و دلسوزان دین مبین اسلام قرار گرفته است. مؤسسات، نهادها، سازمان‌ها و مجامع زیادی در همین راستا در اقصی نقاط جهان تأسیس شده است. یکی از این نهادهای علمی، دانشگاه مذاهب اسلامی بوده و هدف از تأسیس آن لبیک گفتن به امر وحدت و تقریب که فرمایش خداوند در قرآن «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» [1] بوده است و با جذب اندیشمندان امت، اعم سنی و شیعه و پیاده کردن برنامه‌های آموزشی، پژوهشی، فرهنگی تقریبی و تربیت نسلی اسلامی تقریبی توانسته است قدم‌های خوبی در گسترش تقریب مذاهب، فرهنگ گفتگو، تسامح، تولید دانش تقریبی بردارد. دانشگاه به جهت نقش ویژه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی خود، همواره از اهم امور و مبدأ همه تحولات جامعه است، و از آنجا که دانشگاه مذاهب اسلامی برای نیل به اهداف وحدت و تقریب مذاهب اسلامی تأسیس شده است می‌تواند یکی از عوامل برون‌رفت از بحران‌های کنونی جهان اسلام باشد که یکی از موضوعات بیست و نهمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی است.

نویسندگان [2] در پژوهش حاضر در سه قسمت آموزش، فرهنگ و پژوهش به تبیین جایگاه دانشگاه مذاهب اسلامی در پیشبرد تقریب و وحدت اسلامی و نقش این دانشگاه در برون‌رفت و حل برخی از بحران‌های سر راه تقریب و وحدت اسلامی در جهان اسلام پرداخته‌اند.

شایان ذکر است جدا از ذکر منابع در ارجاع دهی مطالب، مشاهدات و تجربیات نویسندگان مقاله هم از آنجا که از فارغ‌تحصیلان و دانشجویان دانشگاه مذاهب اسلامی می‌باشند و از نزدیک مسائل، مباحث، تشکیلات و برنامه‌های آموزشی، پژوهشی و فرهنگی دانشگاه را تجربه و مشاهده کرده‌اند، اعمال شده

تعاریف عملیاتی

دانشگاه

دانشگاه، سازمانی برای حفظ و اشاعه و ارتقاء دانش و مجهز با وسایل تحقیق و دادن تعلیمات عالی، و دارای حق اعطای درجات دانشگاهی در رشته‌های معین است، که مرکب از مؤسسات یا مدارس است که در ایران به آن دانشکده اطلاق می‌شود [3].

تقریب

تقریب عبارت است از نزدیک شدن پیروان مذاهب اسلامی به یکدیگر با هدف تعارف و شناخت یکدیگر به منظور دست‌یابی به تألیف و اخوت دینی بر اساس اصول مسلم و مشترکات اسلامی [4].

وحدت اسلامی

وحدت اسلامی عبارت است از همکاری و تعاون پیروان مذاهب اسلامی بر اساس اصول مسلم و مشترک اسلامی و اتخاذ موضع واحد برای تحقق اهداف و مصالح عالی‌یه امت اسلامی و موضع‌گیری واحد در برابر دشمنان اسلام و احترام به التزام قلبی و عملی هر یک از مسلمانان به مذهب خود [5].

مذاهب اسلامی

مقصود از مذاهب اسلامی آن دسته از مکاتب فقهی معروف اسلامی هستند که دارای نظام اجتهادی منسجم و مستند به کتاب و سنت می‌باشد. مذاهب فقهی به رسمیت شناخته شده عبارت‌اند از: حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی، اثنی عشری، زیدی و اباضیه [6].

آموزش یکی از مهم‌ترین ارکان یک دانشگاه محسوب می‌شود که اهمیت به پویایی این بخش و فعال بودن آن به سطح علمی و کیفی دانشجویان کمک شایانی می‌کند.

کتاب درسی دانشگاهی یکی از سه عامل اساسی در امر آموزش به شمار می‌رود. این سه عامل عبارت‌اند از: استاد، دانشجو و کتاب درسی، چنانچه کتاب درسی ناقص باشد و در تهیه و تدوین آن دقت کافی صورت نگیرد، امر آموزش، آن‌گونه که شایسته است، صورت نمی‌گیرد [7]. اگر سرفصل‌های درسی مطابق نیاز روز دانشجویان و دانشگاه و اجتماع تنظیم شود، نتایج مثبت‌گرا بهایی را به خود خواهد دید. دانشگاه‌های اسلامی این افتخار را دارند که یکی از معدود و انگشت‌شمارترین دانشگاه‌هایی در جهان اسلام به شمار می‌رود که توانسته سرفصل‌های درسی خود را در مقاطع مختلف (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) با توجه به هدف خود که وحدت و تقریب بین مسلمین در ایران و در سطح جهان اسلام است — تنظیم کند و از آموزش به عنوان ابزاری آکادمیک در سطح بین‌الملل برای دستیابی به هدف والا و مقدس خود یعنی تقریب و وحدت مسلمین سود جوید. در مجموع می‌توان این را گفت که هدف این است که دانشگاه‌های اسلامی از تقریب علمی به تقریب عملی برسد و این خود یکی از عوامل بسیار تأثیرگذار در برون‌رفت از برخی از شرایط بحرانی در جهان اسلام است.

دانشگاه‌های اسلامی در این راستا قدمی مهمی را به عنوان یکی از نهادهای آکادمیک و بین‌المللی جهان اسلام گذاشته و آن این بوده که سرفصل‌های درسی خود را با منابع احکام و فقه همه‌ی مذاهب اسلامی تنظیم کرده است، و به دانشجویان در این دانشگاه فرصت آشنایی در همه‌ی رشته‌های علوم اسلامی با نظرات مذهب خود و غیر از مذهب خود، در یک محیط علمی داده شده و فراهم آورده شده است.

اکنون برای اثبات مدعای خود، نمونه‌هایی از سرفصل‌های دروس مقرر در این دانشگاه ذکر خواهد شد:

1. رشته علوم قرآن و حدیث

این رشته که در همه‌ی دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمی‌ی جهان اسلام از آن بهره می‌برند و در خیلی از این محیط‌های آموزشی فقط مطابق رأی و مذهب خود آن را فرا می‌گیرند، در دانشگاه‌های اسلامی به صورت مقارن و مطابق رأی همه‌ی مذاهب اسلامی به دانشجویان در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری توسط اساتید مجرب درجه یک کشور ایران اعم از شیعه و سنی تدریس می‌شود و دانشجویان از نظرات مفسرین شیعی و سنی بهره خواهند برد و نظر محدثان شیعه و اهل سنت را بررسی می‌کنند.

به عنوان نمونه، در دوره‌ی کارشناسی این رشته در درس «تفسیر ترتیبی» کتاب «مجمع‌البیان طبرسی» از کتب شیعی و «تفسیر المنار شیخ محمد عبده و رشید رضا» از علمای سنی جزء سرفصل‌های این درس گنجانده شده است.

در درس «تفسیر موضوعی» دانشجویان کتاب «تفسیر المیزان علامه طباطبایی» شیعی و «تفسیر المنار و تفسیر کبیر فخر رازی» اهل سنت را به عنوان واحد درسی می‌گذرانند.

در درس «علوم قرآنی» کتاب «الإتقان سیوطی، امثال القرآن ابن قیم جوزیه، مباحث فی علوم القرآن صبحی صالح» به عنوان منابع اصلی این درس معرفی شده است که همگی اهل سنت هستند ولی در پایتخت بزرگ‌ترین کشور شیعه نشین این کتاب‌ها بدون هیچ تعصب خاصی تدریس و از آنها بهره برده می‌شود.

در دوره‌ی کارشناسی ارشد این رشته در درس تفسیر قرآن کتاب تأویل مشکل القرآن ابن قتیبه اهل سنت و امالی سید مرتضی شیعی به عنوان منابع اصلی این درس برگزیده شده است.

در درس مفردات قرآن از کتاب تأویل مشکل القرآن ابن قتیبه، المصباح المنیر فیومی و فروق اللغه ابو هلال عسکری به عنوان منابع این درس معرفی شده است.

و در دوره‌ی دکتری در این رشته در درس علم الحدیث کتاب اضواء علی السنة المحمدیه نوشته‌ی ابوریه و قواعد التحدیث علامه قاسمی به عنوان منابع اصلی از آن‌ها استفاده می‌شود و یا در درس تفسیر دانشجویان از تفسیر التبیان شیخ طوسی و تفسیر الکشاف زمخشری به صورت تطبیق و مقارنه سود می‌برند.

این‌ها نمونه‌ای از چارت درسی رشته‌ی علوم قرآن بود که دانشجویان این دانشگاه در یک محیط علمی و آکادمیک این منابع را از همه‌ی مذاهب اعم از شیعه و سنی می‌خوانند و از آن بهره‌ی علمی کسب می‌کنند. که البته به علت به درازا نکشیدن بحث فقط نمونه‌هایی ذکر شد و اگر همه‌ی چارت‌های درسی تطبیقی و مقارنه‌ای دانشگاه را بخواهیم در آن مورد بحث کنیم مجالی دیگر می‌طلبد.

2. رشته فقه و حقوق

یکی از راه‌های مهم تقریب بین مذاهب، بررسی منابع و مبانی فقه تطبیقی است؛ چون با مراجعه به متون

و منابع اصیل و نظریات پیشوایان مذاهب، معلوم می‌شود که در بسیاری از موارد اختلاف وسیع و عمیقی وجود ندارد. علت بسیاری از اختلافات این است که در شناخت مذهب رقیب، به جای رجوع به کتاب‌ها و مستندات خود آن مذهب، شناختشان معطوف به کتاب‌ها و مستنداتی است که دیگران درباره آن مکتب و مذهب نوشته‌اند و در این کتاب‌ها، اصول و فروع آن مذهب به‌درستی منعکس نشده است [8].

از رشته‌هایی که بسیار پویا و به روز در دانشگاه مذاهب اسلامی بوده و هست و انواع گرایش‌ها از مذاهب اسلامی را به خود دیده است، رشته‌ی فقه و حقوق بوده است. این رشته در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در گرایش‌های مختلف وجود دارد و دانشجویان این رشته علاوه بر درس تخصص مذهب خود و آشنایی با آن، به صورت تطبیقی بین مذاهب اسلامی به فقه دیگر مذاهب هم آشنایی پیدا کرده و از نظرات سایر مذاهب نیز بهره می‌برند.

کارشناسی:

1. فقه و حقوق شافعی: دانشجویان شافعی مذهب در این رشته یک دوره کامل فقه مذهب خود را یاد می‌گیرند، درس تخصصی این رشته توسط اساتید مجرب شافعی مذهب تدریس می‌شود، منابع اصلی این درس در فقه کتاب فتح القریب ابوشجاع اصفهانی و الفقه المنهجي دکتر خن، البغا و الشریجي است و منابع فرعی فقهی آن مغنی المحتاج خطیب شربینی، الام شافعی و الفقه الاسلامی و ادلته وهبة الزحیلی است. منابع اصولی آن الوجیز فی اصول الفقه دکتر زیدان، اصول شاشی، لب الأصول قاضی زکریای انصاری و... است، دانشجویان این رشته علاوه بر درس تخصصی خود، فقه، اصول و قواعد مقارن را به صورت تطبیقی با سایر مذاهب اسلامی می‌خوانند و از آن بهره می‌برند.

2. فقه و حقوق حنفی: دانشجویان حنفی مذهب این رشته به طور کامل به فقه مذهب خود مسلط می‌شوند، درس تخصصی این رشته توسط اساتید بنام حنفی مذهب تدریس می‌شود. منابع اصیل این رشته عبارت‌اند از: مختر القدوری ابن جعفر بغدادی، هدایه ی مرغینانی، رد المحتار ابن عابدین و... دانشجویان این رشته علاوه بر درس تخصصی خود، فقه، اصول، و قواعد مقارن را به صورت تطبیقی با سایر مذاهب اسلامی می‌خوانند و از آن بهره می‌برند.

3. فقه و حقوق امامیه: دانشجویان شیعه‌ی امامیه در این رشته، به فقه مذهب خود آشنا می‌شوند، درس تخصصی این رشته توسط اساتید مجرب حوزه و دانشگاه تدریس می‌شود، منابع این رشته در دانشگاه مذاهب اسلامی عبارت‌اند از: اللمعة الدمشقیة شهید اول، المختصر النافع محقق حلی،

تحریر الوسیله امام خمینی(ره)، و فقه الامام جعفر الصادق، محمد جواد مغنیه. دانشجویان این رشته علاوه بر دروس تخصصی خود، فقه، اصول، و قواعد مقارن را به صورت تطبیقی با سایر مذاهب اسلامی می‌خوانند و از آن بهره می‌برند.

4. فقه و حقوق زیدی: این رشته که کرسی فقه آن توسط علمای بنام زیدی مذهب، به تازگی در دانشگاه مذاهب اسلامی بنیان نهاده شده، گامی مؤثر در تقریب همه‌ی مذاهب اسلامی است و این دانشگاه را به یکی از منحصر به فردترین دانشگاه‌ها در زمینه‌ی علم الخلاف تبدیل می‌کند. سرفصل‌های درسی این رشته عبارت‌اند از: المجموع امام زید، البحر الزخار ابن مرتضی، و ... (یادآور می‌شود که این کرسی در تاریخ 18 بهمن‌ماه سال 1393 با حضور عالم زیدی مذهب، جناب شیخ مرتضی المحطوری افتتاح شد. [9])

5. فقه و حقوق مالکی: این رشته‌ی درسی که کرسی آن هم به تازگی در دانشگاه مذاهب اسلامی تأسیس شده است، توانسته گام مؤثر دانشگاه را در راه وحدت جهان اسلام بیش از پیش پررنگ و ثمربخش کند. سرفصل‌های این رشته عبارت‌اند از: المدونة الکبری امام مالک، اقرب المسالک، مختصر علامه خلیل، جواهر الاکلیل و ... (این کرسی در تاریخ 29 بهمن سال 1392 با حضور عالمان مالکی مذهب از تونس و سودان، جناب شیخ احمد با بکر خلیل عیسی و دکتر علی العلوی افتتاح شد [10]).

6. فقه و حقوق اباضیه: این رشته که باز هم جزء نوپا ترین رشته‌های ایجاد شده در دانشگاه مذاهب اسلامی به شمار می‌رود، از محکم‌ترین گام‌های عملی‌ای بود که این دانشگاه آن را برداشت و خود را جزء منحصر به فردترین دانشگاه‌های جهان اسلام قرار داد (این کرسی در تاریخ 11 مهر سال 1392 توسط مفتی بزرگ اباضیه و کشور عمان، شیخ احمد بن حمد الخلیلی افتتاح شد [11]).

کارشناسی ارشد

با توجه به نیاز روز دانشگاه و دانشجویان دانشگاه مذاهب اسلامی در شناخت علمی از مذاهب یکدیگر به صورت تخصصی دانشگاه مذاهب اسلامی درصدد پاسخ دادن به این نیاز، در رشته‌ی فقه در دوره‌ی کارشناسی ارشد، اقدام به دایر کردن رشته‌ی فقه مقارن با گرایش‌های عمومی، جزا و خصوصی نمود. تا دانشجویان در این دوره به صورت تخصصی به علم الخلاف پرداخته و تخصصاً با آن آشنا شوند.

1. فقه مقارن و حقوق عمومی اسلامی: هدف این رشته آشنایی و شناخت دانشجویان با

فقه سياسي مذاهب مختلف فقهي است. سرفصل‌هاي مصوب اين رشته در درس فقه مقارن كتاب البيع امام خميني(ره)، كتاب الاحكام السلطانيه ماوردي، فقه سياسي دكتور عميدزنجاني، فقه سياسي دكتور يوسف قرضاوي، آثار الحرب في الفقه الاسلاميه دكتور وهبه الزحيلي و... است که سرفصلي کاملاً تقريبی و علمي از نظر منابع به شمار مي‌رود، که از بدو تأسيس اين رشته در سال 1387 تا به کنون 55 پايان‌نامه با موضوعات مختلف در اين رشته توسط دانشجويان داخل و خارج از کشور نگاشته شده است که همه‌ي اين پايان‌نامه‌ها با رويکردي تقريبی در علم الخلاف نوشته شده و طبق نظر همه‌ي مذاهب اسلامي به رشته ي تحرير درآورده شده است[12].

2. فقه مقارن و حقوق جزاي اسلامي: هدف از ايجاد اين رشته در دانشگاه آشنایي دانشجويان با مباحث جزايي فقه مذاهب اسلامي است، سرفصل‌هاي اين رشته مطابق با سرفصل‌هاي جزايي مذاهب مختلف فقهي است، مانند تکملة المنهاج آيت الله خويي، تحريرالوسيله امام خميني(ره)، الفقه الإسلامی و ادلته دكتور وهبه الزحيلي و... در اين رشته از بدو تأسيس(1387) تا کنون 55 پايان‌نامه با موضوعات جزايي مقارن و تطبيقي به تحرير درآمده است[13].

3. فقه مقارن و حقوق خصوصي اسلامي: هدف از ايجاد اين رشته در دانشگاه، آشنایي دانشجويان با مباحث مدني(طلاق، ازدواج، بيع، وقف، وصيت) به صورت مقارنه‌اي بين مذاهب مختلف اسلامي است. که دانشجويان و اساتيد از کتاب‌هاي شيعه و سني در اين رشته بهره مي‌برند. در اين رشته از بدو تأسيس(1387) تاکنون 51 پايان نامه به صورت مقارنه‌اي و علم الخلاف به رشته ي تحرير درآمده است[14].

مقطع دکتری

در رشته‌ي فقه اسلامي در دوره‌ي دکتری نیز دانشگاه مذاهب اسلامي نیز با تأسيس رشته‌ي فقه و مباني حقوق اسلامي از قافله نه تنها عقب نبوده بلکه به خاطر اين که در اين رشته برخلاف ساير دانشگاه‌ها که فقط فقه یک مذهب خاص را مي‌خوانند، دانشگاه مذاهب اين رشته را به صورت مقارنه‌اي و تطبيقي بين مذاهب اسلامي تدریس مي‌کند.

3. تاريخ اسلام

يکي از رشته‌هايي که در یک دانشگاه اسلامي همواره يکي از رشته‌هاي ثابت آن دانشگاه بوده، رشته

تاریخ اسلام است، که اگر با شیوه‌ی علمی و با بهره گرفتن از منابع همه‌ی فرق و مذاهب اسلامی باشد، کمک شایانی به رفع اختلافات در جهان اسلام خواهد کرد، دانشگاه مذاهب اسلامی نیز این رشته را در سه مقطع کارشناسی، ارشد و دکتری تأسیس کرده است و توسط اساتید مجرب شیعه و سنی تدریس می‌شود. برخی از سرفصل‌های مصوب دانشگاه در این رشته عبارت است از: کتاب اسلام و غرب ابوالحسن ندوی، نبرد سنت‌ها محمد قطب، الاسلام و العلمانیة دکتر یوسف قرضاوی، تاریخ اسلام کمبریج، تاریخ امپراتوری عثمانی و ... در دوره‌ی کارشناسی ارشد این رشته تا به حال 19 پایان‌نامه با موضوعات تاریخی اسلامی توسط دانشجویان شیعه و سنی به تألیف درآمده است. [15]

4. فلسفه و عرفان اسلامی

این رشته در دو مقطع کارشناسی و ارشد در دانشگاه مذاهب اسلامی وجود دارد، در این رشته دانشجویان با نظرات فلسفی و عرفانی دانشمندان شیعه و سنی آشنا می‌شوند، برخی از منابع این رشته در دانشگاه عبارت است از: مقالات الاسلامیین ابوالحسن اشعری، المعنی قاضی عبدالجبار، کشف المراد علامه حلی، تاریخ فلسفه ویل دورانت، و ... در این رشته هم دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد به علت نوپا بودن این رشته فقط یک پایان‌نامه به تألیف رسیده است [16].

5. ادیان و مذاهب: در این رشته دانشجویان علاوه بر آشنایی با مذاهب، با ادیان آسمانی و غیر آسمانی دیگر نیز آشنا می‌شوند، که گفتگوی با ادیان دیگر، خود گامی مؤثر در برون‌رفت از بحران در جهان اسلام به شمار می‌رود و دانشگاه مذاهب اسلامی نیز همواره بدان توجه داشته و با افتتاح این رشته در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد درصدد ارتباط با ادیان و ایجاد همدلی اسلام و ادیان دیگر برآمده است. برخی از سرفصل‌های مقرر برای این رشته عبارت‌اند از: تاریخ جامع ادیان جان ناس، مقارنه الادیان احمد شبلی، عهد عتیق، عهد جدید و ... در این رشته تاکنون 3 پایان‌نامه به تألیف رسیده است [17].

6. واحد درسی به نام فرهنگ تقریب یا ادب الإختلاف

این درس برای دانشجویان دانشگاه مذاهب از هر مذهب و رشته‌ای، چه خارج و چه داخل از کشور توسط اساتید شیعه و سنی دانشگاه ارائه می‌گردد، که به بررسی چگونگی مدیریت اختلافات بین مذاهب با هم می‌پردازد، و نشان می‌دهد و راهنمایی می‌کند که ما مسلمانان چگونه اختلافات را کنار گذاشته یا با آن کنار آمده و با هم در مقابل دشمن مشترک متحد باشیم. درس مذکور از دروسی است که اولاً جزء دروس

اصلي و واحداً كليۀ رسته‌ها در دوره‌ي کارشناسي مي‌باشد، ثانياً به جز دانشگاه مذاهب اسلامي، چنين درسي در ديگر دانشگاه‌ها به چشم نمي‌خورد. و براي اين درس يك کتابي 2 جلدي تحت عنوان فرهنگ تقريب 1 و 2 توسط دانش‌آموختگان نخبه دانشگاه تأليف شده است.

در واقع اين گزارش مختصر و مستندي از رشته‌هاي درسي دانشگاه مذاهب اسلامي که هدف از بيان آن، نشان دادن اين بود که اين دانشگاه با ايجاد رشته‌هاي مقارن بين مذاهب اسلامي و بين اديان ديگر و قرار دادن سرفصل‌ها و منابع درسي از منابع شيعه و سني و دعوت از اساتيد شيعه و سني سعدي در همدلي مسلمانان با هم و مسلمانان با اديان ديگر داشته است و از گسترش اين علم و دانش و شناخت همه مذاهب از هم، مي‌توان اين نتيجه را گرفت که دانشگاه مذاهب اسلامي نقش مهمي در راستاي تحقق وحدت اسلامي دارد.

7. دانشجویان

يکي از ارکان مهم یک دانشگاه، هويت یک دانشگاه و در یک کلام رکن رکن یک دانشگاه، دانشجویان آن دانشگاه هستند که شايد یکی از اهداف مهم یک دانشگاه براي تأسيس شدن، تربيت دانشجو باشد؛ که بدون حضور و فعاليت علمي و فرهنگي آنان، نظام آموزش عالي رونقي نخواهد داشت.

فعاليت‌هاي فرهنگي درکنار آموزش و کسب علم در دانشگاه‌ها داراي اهميت و جايگاه بالايي است، قطعاً کانون‌ها، انجمن‌ها و تشکل‌هاي فرهنگي در یک دانشگاه، در ترويج فرهنگ درکنار علم کمک شاياني به اين جريان خواهند کرد. دانشجویان که موتور و محرک کار فرهنگي در دانشگاه‌ها هستند نقش به سزايي در ترويج فرهنگ در کنار علم ايفا مي‌کنند و هر قدر که تلاش و پيگيري آنان بيشتري باشد، فرهنگ جايگاه والاتري در کنار علم پيدا خواهد کرد.

دانشگاه مذاهب اسلامي از بدو تأسيس تاکنون بدین امر توجه ویژه‌اي داشته است و در جذب دانشجو سعدي در تقسيم نمودن دانشجویان واجد شرايط از اقوام، مذاهب و کشورهاي گوناگون کرده است.

به عنوان مثال و نمونه، در اين دانشگاه علاوه بر دانشجویان شيعه مذهب، دانشجویان اهل سنت شافعي و حنفي نيز از اقصي نقاط ايران مانند: ترکمن‌صحرا، کردستان، هرمزگان، سيستان و بلوچستان، خراسان و ديگر مناطق اهل سنت ايران در رشته‌هاي مذهب خود و ديگر رشته‌ها مشغول به تحصيل در كليۀ مقابلي هستند.

از آنجا که نظام آموزش عالی برای بالا بردن توانمندی‌های خود باید گزینه‌ی بین‌المللی شدن آموزش عالی را مدنظر قرار دهد و از طریق تقویت ارتباطات علمی در قالب همکاری آموزشی و پژوهشی موقعیت فعلی خود را ارتقاء بخشد [18]. از این رو دانشگاه مذاهب اسلامی توانسته است چهره‌ی خود را به یک دانشگاه اسلامی در سطح بین‌الملل تبدیل سازد، و با جذب دانشجویان از کشورهای مختلف، همچون: تاجیکستان، قزاقستان، افغانستان، تایلند، بورکینافاسو، ساحل‌ عاج، مالزی، اندونزی، سودان، و ... و با تحصیل آن‌ها در دانشگاه سفیران تقریبی تربیت شده‌اند که پیام وحدت و تقریب اسلامی را به گوش جهانیان می‌رسانند که این خود عاملی مهمی برای ایجاد گسترش فرهنگ تقریب و برون‌رفت از برخی بحران‌های جهان اسلام به معنای واقعی خواهد بود.

8. فارغ تحصیلان

اگر دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه مذاهب اسلامی را سفیران تقریب بنامیم، در حال حاضر نزدیک به 5000 سفیر تقریب در ایران و دیگر کشورهای اسلامی داریم. در واقع می‌توان گفت که دانشگاه تاحدی در این زمینه که یکی از اهدافش "تربیت اندیشمندان و کارشناس دینی برای داخل و خارج از کشور در سطح مذاهب مختلف اسلامی [19]" بوده، موفق شده است. دانشگاه قریب به دو دهه است که به تربیت نیروی متخصص در رشته‌های مختلف علوم اسلامی با رویکرد تقریب بین مذاهب اسلامی مشغول است و در این زمینه توانسته است سرمایه عظیمی کسب کند که امروز اکثر دانش‌آموختگان بومی و بین‌المللی این دانشگاه، در اقصی نقاط کشور و جهان در مراکز علمی و فرهنگی بزرگ و کوچک مشغول کار و فعالیت هستند و رسالت دانشگاه را به‌عنوان سفیر تقریب پیاده می‌کنند.

به طور کلی نتایج بین‌المللی شدن بخش آموزش در دانشگاه مذاهب اسلامی می‌تواند این گونه باشد:

1. تفاهم در میان ملل افزایش می‌یابد.
2. با حضور دانشجویان خارجی، محیط آموزشی برای دانشجویان بومی متنوع خواهد شد.
3. دانش‌آموختگانی تربیت می‌شوند که روحیه‌ی بین‌المللی دارند.

4. افزایش همگرایی میان مذاهب مختلف اسلامی و ادیان آسمانی دیگر.

5. آشنایی دانشجویان بومی با مسائل مختلف بین‌المللی جهان اسلام و چالش‌های فراروی آن.

6. تبلیغ برای دانشگاه در سطح بین‌المللی.

9. اساتید

دانشگاه مذاهب اسلامی با هدف والایی مانند تحکم بخشیدن به فضای وحدت و ایجاد همدلی در جهان اسلام، باز هم حرکت و گامی بلند در بحث اساتید برداشته است و با دعوت از اساتید شیعه و اهل سنت در این دانشگاه، توانسته هدف خود را در بحث تقریب از طریق اساتید مشترک شیعه و سنی تحکم بخشد.

10. شعبه‌های دانشگاه

دانشگاه مذاهب اسلامی برای پیشبرد هر چه بهتر اهداف والایی خود در همگرایی و تقریب بین مذاهب اسلامی، طی سال‌های اخیر گامی بلند در این راستا برداشته است و آن ایجاد چند شعبه از این دانشگاه در مناطق مختلف اهل سنت ایران است.

اکنون علاوه بر شعبه مرکزی واحد برادران و خواهران در تهران، شعبه‌ای خواهران و برادران در سنندج مرکز استان کردستان، یکی از استان‌های اهل سنت نشین در سه رشته‌ای فقه و حقوق امامیه، فقه و حقوق شافعی و علوم قرآن و حدیث نیز افتتاح شده است. یکی دیگر از شعب دانشگاه، در زاهدان مرکز استان سیستان و بلوچستان یکی دیگر از استان‌های اهل سنت نشین در ایران است که دانشجویان شیعه و اهل سنت برادر و خواهر، در دو رشته‌ای فقه و حقوق حنفی و فقه و حقوق امامیه به امر تحصیل مشغول‌اند و دیگر شعبه‌ای دانشگاه نیز در بندرعباس مرکز استان هرمزگان یکی دیگر از استان‌های سنی نشین ایران تأسیس شده است که خواهران و برادران شیعه و اهل سنت در کنار هم در دو رشته‌ای فقه و حقوق شافعی و فقه و حقوق امامیه در حال تحصیل هستند.

ایجاد این شعبه‌ها در استان‌هایی که غالباً اهل سنت ایران بیشتر در آن جا ساکن هستند نشان از این دارد که دانشگاه مذاهب اسلامی توجه ویژه‌ای به بحث تقریب بین پیروان مذاهب اسلامی در ایران داده و

بخش دوم: امور فرهنگی

یکی از قسمت‌های مهم یک دانشگاه، بخش امور فرهنگی آن است که انجمن‌ها، تشکل‌ها، کانون‌های زیادی در این بخش در حال فعالیت هستند. دانشگاه مذاهب اسلامی که هدف خود را همواره وحدت و تقریب می‌داند، از این بخش هم به صورت‌های مختلفی در پیشبرد هدف والای خود استفاده کرده و می‌کند، کانون‌ها و تشکل‌ها و انجمن‌هایی که دانشجویان شیعه و سنی در کنار هم به کار فرهنگی می‌پردازند. که در ادامه به بعضی از آنها اشاره می‌شود.

1. انجمن علمی فقه و حقوق شافعی: این انجمن که دانشجویان رشته‌ی فقه و حقوق شافعی در آن فعالیت می‌کنند و توسط دانشجویان شافعی مذهب اداره می‌شود، به فعالیت در زمینه‌های مختلف فرهنگی و علمی می‌پردازد. این انجمن تاکنون نشست‌های علمی زیادی را با موضوع امام شافعی و فقه او برگزار کرده است. این انجمن از طرف دانشگاه مجوز چاپ نشریه‌ی علمی تخصصی در زمینه‌ی معرفت فقه شافعی و علوم اسلامی را داراست. که تاکنون دو شماره از آن با نام «الجودی» به چاپ رسیده است و همه‌ی اعضای آن را دانشجویان پیرو فقه شافعی تشکیل می‌دهند، در هیئت تحریریه‌ی آن اساتید بنام فقه شافعی حضور دارند و مدیریت اجرایی آن را دانشجویان شافعی مذهب به عهده دارند و از این حیث تنها مجله‌ای است که از طرف فقه شافعی و شافعی مذهب در دانشگاه‌های کشور ایران به چاپ می‌رسد که خود اهمیت ویژه‌ی تقریب و وحدت برای دانشگاه مذاهب اسلامی و آزادی مذاهب را می‌رساند [20].

2. انجمن علمی فقه و حقوق حنفی: این انجمن توسط دانشجویان رشته‌ی فقه و حقوق حنفی و حنفیان دانشگاه اداره می‌شود، و به فعالیت فرهنگی و علمی در زمینه‌ی معرفت فقه حنفی و مذهب امام ابوحنیفه می‌پردازد. این انجمن تاکنون نشست‌ها و سمینارهای زیادی را در رابطه با معرفت فقه حنفی و شخصیت امام ابوحنیفه برگزار کرده است. این انجمن مانند انجمن علمی فقه و حقوق شافعی نیز، از طرف شورای فرهنگی دانشگاه و کمیسیون نشریات دانشگاه، مجوز نشریه‌ی علمی تخصصی در زمینه‌ی معرفت فقه حنفی و علوم اسلامی را دارد. که تاکنون 4 شماره از آن با نام «نشریه‌ی امام ابوحنیفه» به چاپ رسیده است و از این حیث باز هم تنها نشریه‌ی ای در دانشگاه‌های کشور است که از طرف حنفی مذهب، برای معرفت مذهب حنفی به چاپ می‌رسد [21].

اهمیت پژوهش در تولید علم و گسترش مرزهای دانش در عرصه جهانی بر کسی پوشیده نیست پیشرفت و توسعه زندگی بشر در همه موارد مرهون پژوهش است و راز پیشرفت دنیای امروز نیز در پژوهش نهفته است و تحقق این امر بیشتر در دانشگاه اتفاق می افتد. به همین منوال دانشگاه مذاهب اسلامی به عنوان یک مرکز آموزشی و پژوهشی تقریباً گرا با پتانسیل‌های خوبی که دارد توانسته است از طریق راهبردهای گوناگون پژوهشی در حوزه کتاب، مجلات علمی، کنفرانس‌های علمی و... اهداف دانشگاه که همان تحقق وحدت اسلامی و تقریب مذاهب اسلامی را جامه عمل بپوشاند. معاونت پژوهشی دانشگاه مذاهب اسلامی از طریق برگزاری همایش‌های علمی مختلف و کرسی‌های آزاد اندیشی، همچنین تولید و چاپ مجلات فقه مقارن، مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی (غروغ وحدت)، مطالعات رسانه و امت و بسیاری از امور دیگر، نقش بسزایی در تکوین و ترویج اندیشه تقریب مذاهب اسلامی داشته است که در ذیل به تفصیل اهم برنامه‌ها و اقدامات انجام شده توسط معاونت پژوهشی خواهد آمد.

1. طرح‌های پژوهشی و کتاب:

از آنجا که شناخت مذاهب، یکی از راه‌های مهم تقریب مذاهب و همچنین بهترین وسیله برای این شناخت و گسترش اندیشه تقریب کتاب می باشد، دانشگاه مذاهب اسلامی با تولید محصولات پژوهشی متناسب با نیازهای جامعه اسلامی تقریبی، از جمله تعداد زیادی از پایان‌نامه‌های دانشجویان تحصیلات تکمیلی در حوزه مختلف فقهی، تاریخی و کلامی و... همچنین کتاب‌های مانند الفقه الحنفی، آیات الاحکام تطبیقی، همبستگی مذاهب اسلامی، فرهنگ تقریب و... توانسته است قدم‌های خوبی در این زمینه بردارد هرچند با توجه به اهمیت موضوع، دانشگاه باید از تمام ظرفیت‌ها در این زمینه در جهت گسترش و نهادینه کردن فرهنگ و اندیشه تقریب مذاهب اسلامی از طریق تولید و انتشار کتاب، استفاده کند.

2. مجلات علمی دانشگاه

دانشگاه مذاهب اسلامی در چارچوب تحقق اهداف پژوهشی دانشگاه با استفاده از توانایی‌ها و قابلیت‌های دانشجویان و دانش‌آموختگان برای گسترش فرهنگ تقریب در میان دانش‌پژوهان و دیگر مخاطبان عمومی و اطلاع‌رسانی و گسترش پژوهش و تولید علم در قلمرو علوم اسلامی، دینی و تقریب متناسب با اهداف و فعالیت‌های دانشگاه، مجلات علمی "فقه مقارن با درجه علمی - پژوهشی [22]"، مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی با درجه علمی - ترویجی [23]، مطالعات رسانه و امت و... را منتشر می‌کند. به نظر می‌رسد این مجلات در گسترش مشترکات اسلامی و تأکید بر سرنوشت مشترک امت اسلامی، معرفی شخصیت‌های تقریبی، اندیشه‌های تقریبی، رفع شبهات، نقش مکتب اهل بیت نقش مهمی را ایفا می‌کنند. در واقع می‌توان گفت

مجلات دانشگاه یکی از راهکارهای عملی در جهت تقریب بین مذاهب اسلامی و نهادینه کردن فرهنگ تقریب در میان نخبگان و دانشگاهیان می‌باشد.

3. کرسی‌های آزاداندیشی

معاونت پژوهشی دانشگاه مذاهب اسلامی در راستای اجرای منویات رهبر معظم انقلاب اسلامی، در خصوص ضرورت راه‌اندازی کرسی‌های مناظره، نقد، نظریه‌پردازی و آزاداندیشی در دانشگاه‌ها در جهت نهادینه کردن آزادی بیان و تضارب آراء با رعایت اخلاق و منطق گفت‌وگو و ایجاد فضای مناسب برای طرح و بیان اندیشه‌های نو [24] بخصوص در حوزه تقریب مذاهب اسلامی و همزیستی اسلامی و ..... اقدام به برگزاری کرسی‌های نظریه‌پردازی و آزاداندیشی با عناوین مختلف کرده است از جمله کرسی‌های برگزار شده می‌توان به «بررسی جریان‌های تقریبی و تحلیلی درباره مراکز تقریبی در جهان اسلام»، «طرفیت‌های قانون جمهوری اسلامی ایران در هم‌گرایی مذهبی»، «وحدت اسلامی از منظر نظریه‌های همگرایی در روابط بین‌الملل»، «تکفیر و افراطی‌گری از نظر فقه مالکی و... می‌باشد. دانشگاه در این نشست‌ها در پی ایجاد فرصتی برای عرضه اندیشه‌هایی است که توسط صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف در زمینه همدلی، همگرایی و اتحاد مسلمانان، پرورانده شده است. از آنجا که بسیاری از اندیشه‌ها و افکار بدیع در این زمینه، فرصت مناسبی برای طرح در قالب مقالات و مکتوبات علمی نمی‌یابند و در صورت انتشار نیز تأثیر زیادی در فضای فکری جهان اسلام ایجاد نمی‌کنند، عرضه این افکار و اندیشه‌ها در نشست‌های علمی با حضور دیگر اندیشمندان، کمک شایانی به گسترش ادبیات علمی ناظر به وحدت و همگرایی میان مسلمانان خواهد داشت.

4. همایش و نشست علمی

همگرایی مذاهب اسلامی هدفی است مقدس که دانشگاه مذاهب اسلامی به عنوان یک مرکز علمی اسلامی و با استفاده از ظرفیت‌های بالای اساتید و دانشجویان خود از مذاهب گوناگون اسلامی و با برگزاری همایش‌ها و انتشار آثار علمی سعی در اجرایی کردن و پیشبرد آن در جهان اسلام داشته است. دانشگاه در طول سالهای گذشته توانسته است همایش‌ها و نشست‌های زیادی در حوزه مختلف برگزار کند. در ذیل مختصری از چند همایش برگزار شده می‌آید.

همایش جوانان و جهان اسلام

این همایش به همت دانشگاه مذاهب اسلامی و با مشارکت دفتر فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان بین‌المللی آیسیکو (ISESCO [25]) و سازمان بسیج دانشجویی کشور و مجمع اتحاد دانشجویان جهان اسلام در تاریخ 30 مهر سال 1390 برگزار گردید.

این همایش با رویکرد مبانی معرفت‌شناسی تقریب مذاهب اسلامی و وحدت اسلامی در دو بخش اصلی و ویژه برگزار شد. در بخش اصلی مباحثی چون: مبانی تقریب اسلامی، مدیریت تقریب، تقریب و وحدت، آسیب‌شناسی تقریب، راهکارهای قرآنی تقریب و پرچم‌داران تقریب به بحث گذاشته شد. در بخش ویژه هم تولیدات هنری تقریب که در قالب‌های داستان، سفرنامه، نویسی، شعر، خوشنویسی، نقاشی و طراحی خلق شده‌اند ارائه شد.

همایش سراسری اجتهاد در دوره معاصر

این همایش در سال 1387 ه.ش از سوی دانشگاه مذاهب اسلامی در تالار علامه امینی دانشگاه تهران با حضور عالمان برجسته شیعه و اهل سنت برگزار شد [26].

همایش علمی امریه‌معروف و نهی از منکر

این همایش در سال 1387 ه.ش از سوی دانشگاه مذاهب اسلامی با محوریت امریه‌معروف و نهی از منکر از دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی با حضور اندیشمندان شیعه و اهل سنت برگزار گردید [27].

همایش بین‌المللی بررسی اندیشه‌های بدیع‌الزمان نوری

این همایش بین‌المللی در سال 1390 ه.ش با موضوع و محوریت اندیشه‌ی علامه سعید نوری از اندیشمندان کشور ترکیه برگزار شد.

قرآن، سنت و اهل‌بیت(ع)، جهان اسلام و تقریب مذاهب اسلامی و هویت اسلامی و استکبارستیزی از محورهای اصلی و موضوعات مورد بحث و بررسی در همایش بود.

دیگر همایش‌های بین‌المللی و داخلی که دانشگاه مذاهب در راستای اهداف والای خود برای نشر فرهنگ تقریب و نزدیکی دل‌های مسلمانان به یکدیگر برگزار کرده است، مانند: همایش علمی بررسی آراء و

اندیشه‌های سید جمال‌الدین اسدآبادی و محمد عبده، نشست هم‌اندیشی با دانشگاه‌های مهم جهان اسلام، نقش تقریب مذاهب اسلامی در گفتگوی تمدن‌ها، سمینار بررسی آراء و اندیشه‌های امام ابوحنیفه و همایش بین‌المللی احکام فقهی مسائل نو پیدای.

نتیجه‌گیری

دانشگاه مذاهب اسلامی در دو دهه اخیر با برنامه‌های منسجم علمی، آموزشی، پژوهشی و فرهنگی توانسته است نقش مهمی در پیشبرد فرهنگ تقریب و وحدت اسلامی و راهکارهایی مفیدی جهت خروج برخی بحران‌های جهان اسلام داشته است از جمله:

- 1- تربیت نسلی تقریبی از دانشجویان شیعه و سنی داخل و خارج از کشور در رشته‌های مختلف علوم اسلامی با ایجاد سرفصل‌های درسی تطبیقی بین مذاهب مختلف اسلامی با آموزش آنها در جهت نهادینه کردن تقریب علمی و عملی در جهان اسلام.
- 2- ترویج اهداف دانشگاه از طریق دانش‌آموختگان خارجی یا همان سفیران تقریب دانشگاه در جهان اسلام.
- 3- ایجاد شعبه‌های جدید از دانشگاه در مناطق اهل سنت نشین داخل کشور که منجر به تقویت وحدت اسلامی در کشور شده است.
- 4- ایجاد تشکل‌ها و انجمن‌های دانشجویی شیعه و سنی در جهت ترویج اندیشه‌های تقریبی از طریق برگزاری نشست‌ها و انتشار مجلات.
- 5- ترویج تفکر تقریب در جهان اسلام با برگزاری سمینارها، کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی، انتشار کتاب و مجلات علمی.

پیشنهادات

در آخر نگارندگان پیشنهاداتی در جهت پیشرفت و توسعه دانشگاه که به پیشبرد وحدت، تقریب مذاهب و برون‌رفت از بحران جهان اسلام کمک خواهد کرد، ارائه می‌نمایند.

1. ارتقاء کیفیت سطح آموزش کنونی دانشگاه در حد دانشگاه‌های برتر کشور و دانشگاه‌های همسوی جهان اسلام.

2. راه‌اندازی رشته‌های جدید متناسب با نیازهای جهان اسلام از جمله رشته‌ای فلسفه اخلاق اسلامی، جامعه‌شناسی اسلامی، اندیشه‌های سیاسی.

3. توسعه فضای کالبدی دانشگاه.

4. فراهم کردن امکانات لازم برای تبدیل به یک دانشگاه پژوهش محور.

5. ایجاد ارتباط علمی با دانشگاه‌های منتخب کشورهای اسلامی بویژه الازهر.

6. راه‌اندازی شعبه جدید دانشگاه در کشورهای اسلامی.

7. تبادل استاد و دانشجو با دیگر دانشگاه‌های جهان اسلام.

منابع و مأخذ

1. قرآن کریم.

2. تسخيري، محمدعلي، رسالت ما تقريب در اندیشه‌ها و وحدت در عمل، چاپ اول، مجمع جهاني تقريب مذاهب اسلامي- معاونت فرهنگي، تهران، 1391 ه.ش.
3. مصاحب، غلامحسين، دايرة المعارف فارسي، مؤسسه انتشارات فرانكلين، تهران، بي‌تا.
4. جمعي از نويسندگان، دايرة المعارف آموزش عالي، بنياد دانشنامه بزرگ فارسي، چاپ اول، تهران، 1383 ه.ش.
5. جمعي از انديشمندان اسلامي، راهكارهاي اندیشه‌اي و کاربردي تحقق تقريب مذاهب اسلامي، مجمع جهاني تقريب مذاهب اسلامي _ معاونت فرهنگي، تهران، 1390 ه.ش.
6. آموزش عالي و توسعه‌اي پايدار(مجموعه مقالات همایش)، مؤسسه‌اي پژوهش و برنامه‌ريزي آموزش عالي و انتشارات فرهنگ دهخدا، چاپ اول، 1383 ه.ش.
7. مجله‌اي الجودي، شماره‌اي دوم، انجمن علمي فقه و حقوق شافعي، معاونت فرهنگي و دانشجويي، دانشگاه مذاهب اسلامي، پايز و زمستان 1393 ه.ش.
8. مجله‌اي امام ابوحنيفه، سال چهارم، شماره‌اي چهارم، انجمن علمي فقه و حقوق حنفي، معاونت فرهنگي و دانشجويي، دانشگاه مذاهب اسلامي، بهار 1393 ه.ش.
9. مجموعه مقالات همایش اجتهاد در دوره‌اي معاصر، چاپ اول، دانشگاه مذاهب اسلامي، تهران، 1389 ه.ش.
10. مجموعه مقالات همایش علمي امر به معروف و نهی از منکر، چاپ اول، دانشگاه مذاهب اسلامي، تهران، 1387 ه.ش.
11. مجله‌اي فقه مقارن، سال دوم، شماره‌اي سوم، دانشگاه مذاهب اسلامي، بهار و تابستان 1393 ه.ش.
12. مجله‌اي مطالعات تقريبي مذاهب اسلامي، سال دهم، شماره‌اي 40، دانشگاه مذاهب اسلامي، تابستان 1394 ه.ش.

13. آرشیو آموزش و پژوهش دانشگاه مذاهب اسلامی.

14. بروشور معرفی دانشگاه مذاهب اسلامی.

15. سایت رسمی دانشگاه مذاهب اسلامی به نشانی: ir.ac.mazaheb.www

16. آیین نامه شورای انقلاب فرهنگی در خصوص کرسی های آزاد اندیشی

[1] - آل‌عمران: 103

[2] - نویسندگان این پژوهش، یکی دانشجوی کارشناسی ارشد این دانشگاه است که دوره‌ی کارشناسی را نیز در همین دانشگاه به پایان رسانده است، و یکی دیگر نیز فارغ‌التحصیلان این دانشگاه است که خود الآن کارمند این دانشگاه بوده و از این حیث نویسندگان به موضوع انتخاب شده تسلط خاصی دارند.

[3] - مصاحب، غلامحسین، دایرة‌المعارف فارسی، ج1، ص 959.

[4] - تسخیری، محمدعلی، رسالت ما تقریب در اندیشه‌ها و وحدت در عمل، ص 94.

[5] - همان منبع

- همان منبع 1

[7] - جمعی از نویسندگان، دایرة‌المعارف آموزش عالی، ج2، ص708.

[8] - جمعی از اندیشمندان اسلامی، راهکارهای اندیشه‌ای و کاربردی تحقق تقریب مذاهب اسلامی، ص 14.

1- <http://mazaheb.ac.ir/?part=news&inc=news&id=466>

[10]- <http://mazaheb.ac.ir/?part=news&inc=news&id=178>

[11] - <http://mazaheb.ac.ir/?part=news&inc=news&id=72>

[12] - <http://mazaheb.ac.ir/?part=menu&inc=menu&id=329>

[13] - همان منبع

[14] - همان منبع

[15] - همان منبع

[16] - همان منبع

1- همان منبع

[18] - آموزش عالی و توسعه‌ی پایدار، ج 2، ص 14.

[19] - www.mazaheb.ac.ir

[20] - ر.ک: مجله‌ی الجودی، شماره‌ی دوم، انجمن علمی فقه و حقوق شافعی، معاونت فرهنگی و دانشجویی، دانشگاه مذاهب اسلامی، پاییز و زمستان 1393 ه.ش.

[21] - ر.ک: مجله‌ی امام ابوحنیفه، سال چهارم، شماره‌ی چهارم، انجمن علمی فقه و حقوق حنفی، معاونت فرهنگی و دانشجویی، دانشگاه مذاهب اسلامی، بهار 1393 ه.ش.

[22] - این مجله بنا بر مجوز شماره 3/18/127841 مورخ 1394/6/30 کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از شماره 1 (بهار و تابستان 1392) دارای رتبه « علمی - پژوهشی»

[23] - این مجله بنا بر مجوز شماره 3/18/547380 مورخ 1392/10/23 کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از شماره 34 (زمستان 1392) دارای رتبه «علمی - ترویجی» می باشد.

[24] - آیین نامه شورای انقلاب فرهنگی در خصوص کرسی های آزاد اندیشی مصوب مورخ 14/12/1389

[25]- Islamic Educational Scientific and Cultural Organization.

آیسیسکو سازمان علمی، فرهنگی و آموزشی وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی است که در سال 1979 تأسیس شد. مقر این سازمان در رباط در مراکش قرار دارد. 57 کشور اسلامی از جمله ایران عضو این سازمان هستند.

[26] - ر.ک: مجموعه مقالات همایش اجتهاد در دوره ی معاصر، چاپ اول، دانشگاه مذاهب اسلامی، تهران، 1389 ه.ش.

[27] - ر.ک: مجموعه مقالات همایش علمی امر به معروف و نهی از منکر، چاپ اول، دانشگاه مذاهب اسلامی، تهران، 1387 ه.ش.